

"Altid danske rejseledere"

Eilat

– ferie med ALT, hvad man kan drømme om

Direkte fly fra Billund

Bestil nu og spar op til kr. 1.200

Vi rejser med Emirates

Stik af fra vinterkulden i Danmark

- Sol og varme – selv når det er koldt i Danmark
- Kultur og historie i verdensklasse
- Jerusalem, Grædemuren, Det Døde Hav og meget mere
- Høje hotelstandarder til favorable priser

Januar			Februar		
7. januar	9 dage	fra kr. 3.498	6. februar	1 uge	fra kr. 3.798
16. januar	1 uge	fra kr. 3.598	13. februar	1 uge	fra kr. 4.498
23. januar	1 uge	fra kr. 3.798	20. februar	1 uge	fra kr. 4.498
30. januar	1 uge	fra kr. 3.898	27. februar	1 uge	fra kr. 4.198

Find os på facebook
Ring 96 27 09 68 eller bestil på www.bravotours.dk

Bravo Tours
-FERIE PÅ DANSK

SBA

Selskab for Bibelsk Arkæologi
Buen 27, 1.tv., Bredning, 7080 Børkop

Tlf.: 7586 1748
E-mail: info@bibelskarkaeologi.dk
Internet: www.bibelskarkaeologi.dk
Bank: Sydbank konto 7920-1014 846
Norge: Den norske Bank 7877.06.93402

Redaktion:
Morten Høring Jensen (ansv. red.),
Hartvig Wagner (red. sekr.),
Jørgen Bækgaard Thomsen, Carsten Vang.

Forsidefoto:
Jøder i inderlig bøn ved Grædemuren.
Foto: Morten Høring Jensen.

Links i TEL:
De fleste nyheder i TEL følges op af links til hjemmesider, hvor der kan læses mere. Disse links er samlet på vores hjemmeside www.bibelskarkaeologi.dk.

Layout:
Freehand.dk, Herning

Tryk:
Økotryk, Videbæk

Artikler i TEL dækker ikke nødvendigvis redaktionens eller SBAs synspunkter. TEL sendes gratis til medlemmer af Selskab for Bibelsk Arkæologi.

Kontingent:
Danske kr. 175,- / norske kr. 195,-
(For unge under 26 år: kr. 125,- / norske kr. 140,-).
Kontingent opkræves via PBS først på året.
Medlemskab tegnes ved henvendelse til SBA.

Selskabets bestyrelse:
Bibelunderviser Jan Højland (formand),
tlf.: 2396 8383 · jh@bibelskarkaeologi.dk
Lektor, ph.d., cand.theol.
Morten Høring Jensen (redaktør),
tlf.: 8742 0242 · mhj@bibelskarkaeologi.dk
Overlæge Vagn Juul Jensen (næstformand),
tlf.: 7512 9021 · vjj@bibelskarkaeologi.dk
Grafisk designer Ben Haman Jensen
(webmaster),
tlf.: 2263 0321 · bhj@bibelskarkaeologi.dk

Ekstern kasserer:
Hans Hansen,
tlf.: 7586 1748 · hh@bibelskarkaeologi.dk

© SBA og artiklernes forfattere.
Ved enhver form for eftertryk/citat skal kilde angives.

ISSN 0905 - 5827

PROLOG | LANDSBYEN MODEIN VEST FOR JERUSALEM ÅR 167 F.KR.

Præsten Mattathias var vred. Og ulykkelig. Om natten mest ulykkelig. Ofte måtte en af hans sønner vække ham fra et mareridt, mens han badet i sved råbte højt: "Ikke templet, ikke templet! I vanhelliger templet!" Om dagen mest vred. Han spyttede, hver gang han hørte den syriske "svinekonge" nævnt ved navn: "Antiochus Epifanes"! Skulle han virkelig være Guds "åbenbaring"? Ha! Gud skulle nok straffe ham, det var Mattathias sikker på. Ingen skulle slippe fra at svine templet til med afgudsalte!

Til sidst kunne Mattathias ikke holde ud at blive i Jerusalem, og han flygtede med sin familie til landsbyen Modein i de juediske bjerge i håbet om at slippe for de syriske soldater. Ingen skulle tvinge ham til at ofre til de græske afguder.

Det gik også fint, indtil den dag en syrisk kommandant ankom til Modein med en håndfuld soldater. Alle folk stimlede sammen på byens torv. Mon han ville kræve, at de skulle ofre til Zeus?

Kommandanten trådte frem og råbte: "Mattathias! Du er en anset mand i denne by. Gå nu forrest og bring et offer til vores højtærede Zeus, guden over alle guder!" Det gav et sæt i Mat-

tathias. Hans blod frøs til is. Langsomt lod han sin hånd glide ned ad det kolde, blanke stål under kappen. Så overvældede vreden ham, og han råbte: "Jeg og mine sønner vil aldrig ofre til de fremmede guder! Vi bliver i vore fædres pagt. Gud forbyde, at vi skulle opgive loven og dens bud!"

Der gik et sug gennem forsamlingen. Var han blevet vanvittig? Hvem kunne sætte sig op mod selveste den syriske konge? Men før kommandanten kunne svare, trådte Abimelek frem. Mattathias kendte ham godt og havde aldrig brudt sig om ham. Han gik lige mod alteret og gjorde tegn til at bringe et offer.

Da eksploderede Mattathias. Med et brøl hev han sit sværd frem fra kjortlen, og som i en rus af hellig lidenskab kastede han sig over Abimelek og huggede til. Blodet sprøjtede, og Abimelek sank sammen for hans fødder. "Enhver, som brænder af lidenskab for loven, og som holder fast ved pagten, skal følge mig!", skreg Mattathias ophidset. Så tog han flugten med sine sønner ud i ørkenen.

(frit efter 1 Makkabæerbog 1-2)

Opstand og renhedsiver forvandlede Israel

Af Morten Høring Jensen, lektor på Menighedsfakultetet og redaktør af TEL

Jøderne på Jesu tid var enhver profets

drøm. Væk var tidligere tiders løse

forhold til lovens bud. Nu var folket

grebet af iver efter rituel renhed.

Men under overfladen lurede en selv-

retfærdighed og selvophøjelse, der

førte til stærk konfrontation med én

af tidens lovlærde: Jesus fra Nazaret.

På pladsen Olympeion sydøst for Akropolis i Athen stod det kolossale tempel til den øverste af de olympiske guders ære, Zeus. Han blev dyrket overalt i det græskromerske rige. Men da Antiochus Epifanes opstillede et alter til Zeus i templet i Jerusalem gik det galt og jøderne gjorde oprør. Foto: © Dan Møller.

ET FORVANDLET ISRAEL

Hvis man forestillede sig, at en af de gammeltestamentlige profeter kom på besøg i Jerusalem på Jesu tid, ville første udbrud være "chok" eller måske endda "wow". Væk var afgudsofferaltrene på bjerget øst for Jerusalem (1 Kong 11,7). De frygtelige borneofringer i Hinnoms Dal var nu kun et fjernt minde (Jer 7,31; 32,35). Der var ingen afgudsbilleder i Jerusalem (2 Krøn 34,3-4).

I stedet var folket grebet af iver efter at holde loven og skille sig ud fra Romerrigets andre folkeslag, der dyrkede en horde af forskellige guder. Præcis det som profeterne igen og igen ønskede at se!

Noget var på færde i overgangen fra den gammeltestamentlige til den nytestamentlige periode, der grundlæggende forandrede Israel og kom til at udgøre den vigtigste baggrund for Jesus og hans disciple. Hvad skete der? →

Dette mindesmærke ved landsbyen Modein i bjergene mellem Jerusalem og Tel Aviv er til minde om præsten Mattathias og hans opstand mod den græske indflydelse på templet og præsteskabet i Jerusalem. Det var her, han greb til våben, da udsendinge fra kong Antiokus Epifanes krævede, at alle jøder skulle ofre til Zeus. Foto: Hartvig Wagner.

NATIONAL GENREJSNING

To afgørende og sammenhængende ting bølgede igennem Israel i perioden lige forud for Jesu fødsel, der afgørende forvandlede folket. Den første var, at landet samlede sig til et oprør mod besættelsesmagten.

Det begyndte i år 167 f.Kr. med, at præsten Mattathias huggede en syrisk embedsmand ned, der krævede, at fol-

kene i hans landsby skulle ofre til Zeus. Israel – eller "Judæa" for at være helt præcis – havde faktisk helt siden templets ødelæggelse i 586 f.Kr. været underlagt fremmede magter. Først babylonerne, så perserne og nu til sidst forskellige grupperinger af græksindede herskere, der i kølvandet på Alexander den Stores indtagelse af hele Østen kæmpede om overherredømmet. I lange perioder havde den lille judæiske tempelstat rundt om Jerusalem levet et ubemærket liv under radarhøjde. Så længe jøderne betalte deres skat til de skiftende herskere, fik de også lov til at have deres religion og tempel i fred.

Men på det seneste var presset fra græsk levevis og gudsyndkelse steget til nye højder. Nogle af de ledende jøder i Jerusalem hoppede med på vognen og forsøgte endda at omgøre deres omskærelse for at ligne grækere mere end jøder (1 Makk 1,15).

Dråben var dog – og det må også siges at have været noget af en dråbe – da den græsk-syriske hersker Antiokus Epifanes (der betyder 'åbenbaring') krævede, at al dyrkelse af Israels gud skulle ophøre. Sabbat, omskærelse og ofringer i templet blev med ét forbudt. I stedet opstillede han et alter til den græske hovedgud, Zeus, i Jerusalems tempel. Det som af jøderne fik tilnavnet "ødelæggelsens vesterstyggelighed" (1 Makk 1,41-64; 2 Makk 6,1-11; Matt 24,15).

Folkets ledere og ypperstepræsterne havde da længe søgt at indføre græsk levestil i Jerusalem. Men for Mattathias fra Modein blev det for meget. Med sine fem sønner gik han foran i det, vi i dag kalder

for den makkabæiske opstand (et tilnavn, der betyder 'hammeren'), der gradvist førte til større og større selvstændighed for Israel. Allerede i år 165 blev templet rensat for græsk-syriske guder og genindviet til Herren med den første "tempelgenindvielsesfest" (*channukah*, 1 Makk 4,36-61; 2 Makk 10,1-10 jf. Joh 10,22), og i 142 f.Kr. opnåede folket fuld politisk selvstændighed.

Der var nu gået over 400 år, siden babylonierne indtog Jerusalem i 586. Endelig kunne jøderne kaste det sidste åg

Med denne fantastiske mønt ønskede Antiochus Epifanes at vise verden, hvad hans projekt gik ud på: På den ene side ser vi Zeus siddende. Som den øverste gud blev han altid afbilledet i den mest ærefulde stilling som siddende. Han holder guden for sejr, Nike, i sin ene hånd og sejrens palmegren i den anden. Den græske tekst derimod læser: "Kong Antiochus" (mønt): den åbenbarede (Epifanes), sejrens bringer". På den anden side har Antiochus afbilledet sig selv. På den måde søgte han at smelte sit eget projekt sammen med guden Zeus. Foto: © David Hendin.

af sig! Det skabte naturligvis en bølge af fornyet stolthed over at være jødisk og en tro på, at overholdelse af loven også vil føre til sejr på slagmarken. Og selvom jøderne allerede i år 63 f.Kr. mistede deres selvstændighed, da den romerske general Pompejus indtog Jerusalem, så overvintrede sejrsfølelsen fra 165 i mange jøders hjerte og blev en af de afgørende grunde til den senere altødelæggende opstand mod romerne i år 66-70 e.Kr.

RELIGIØS GENREJSNING

Samtidig med den nationale genrejsning – og i nær sammenhæng med den – fulgte en religiøs genrejsning. Et jødisk skrift fra det 3. århundrede e.Kr. taler om, at "renhedssiver brød frem i Israel" (Tosefta Shabbat 1.14). Hvor det tidligere var et spørgsmål om overhovedet at holde loven, så blev det nu et spørgsmål om, hvordan og hvor meget man kunne holde loven.

Set med "religiøse briller", var denne periode uhyre produktiv. Nye jødiske grupperinger og retninger så dagens lys som aldrig før. En strømning gik under navnet "de udskilte", på hebraisk: *parushim*, og på græsk: *pharisaioi* – farisæerne.

En anden gruppe var saddukæerne, der tog deres navn efter ypperstepræsten Sadok (1 Kong 2,35; Ez 40,46). Dermed betonedede de deres forrang som præster i templet. De lå i strid med farisæerne om, hvorvidt der gjaldt en mundtlig lov ved siden af den skrevne og om, hvorvidt der var en opstandelse fra døden (jf. ApG 23,8, Mark 12,18).

En tredje gruppe var de strenge essæere, der ifølge de fleste forskere er den gruppe, der stod bag Dødehavssekten (qumranitterne). De lå i strid med både farisæerne og saddukæerne. Faktisk tyder meget på, at de udsprang af sad-

Sommerheden er næsten ubærlig ved Det døde Hav. Alligevel var det her, de strenge essæere søgte hen, da de røg i en lovstrid med ypperstepræsterne i Jerusalem. Her i ørkenen afsøgte de sig fra uren indflydelse fra andre jøder i forventning om, at Gud ville belønne dem som lysets sønner og straffe de frafaldne mørkets sønner. Foto: Morten Hørring Jensen.

dukæerne, men trak sig væk fra templet i Jerusalem, da deres leder, som de kaldte for "retfærdighedens lærer", havnede i en strid om tolkningen af loven med en bestemt ypperstepræst, de kaldte for "uretfærdighedens lærer". Farisæerne kaldte de hånligt dem, der søger "de glatte ting". Dermed mente de, at farisæerne altid fandt smuthuller i loven, så den blev nemmere at holde for almindelige mennesker. Selv levede essæerne afsondret ved Det døde Hav og ventede på Messias' genkomst og Israels nationale og religiøse

genrejsning ved dem som den sande rest (jf. f.eks. Es 11,11).

En fjerde strømning, der først efterhånden fik vind i sejlene, var de oprørske jøder. I de skriftlige kilder kaldes de enten for "de nidkære" (zeloterne) eller for "dolkemændene" (sikarierne). Det sidste navn fik de, fordi de pr. tradition gik med en krum kniv (*sica*) under kjortlen, som de brugte til at snigmyrde jøder, de mente brød loven og samarbejdede med romerne. Det er interessant, at én af Jesu disciple havde tilnavnet "zeloten" (Luk 6,15), og at Simon Peter tog et sværd med under kjortlen til Jerusalem (Joh 18,10). Var Peter mon oprindeligt zelotisk inspireret?

ARKÆOLOGIEN OG EVANGELIERNE

Det er denne dobbelte genrejsning, som var den umiddelbare virkelighed og baggrund for Jesus. Faktisk var renhedsbølgen så stærk, at den har efterladt sig markante spor i arkæologien såvel som i evangelierne, hvor Jesus ofte endte i stærk konfrontation med ikke mindst farisæerne.

Det er den historie, vi i de næste to artikler vil grave et spadestik dybere i. —■

Årstalsoversigt

586 f.Kr.:

Det første tempel ødelægges

539-332 f.Kr.:

Judæa under persisk overherredømme

520 f.Kr.:

Det andet tempel påbegyndes og indvies i 515

332-142 f.Kr.:

Judæa under græsk overherredømme

167 f.Kr.:

Templet vanhelliges af Antiokus Epifanes

165 f.Kr.:

Templet genindvies

142-63 f.Kr.:

Judæa bliver frit under det makkabæiske kongedømme

63 f.Kr.:

Den romerske general Pompejus indtager Jerusalem